

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології та етнології України

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Бойки на Одещині: наслідки депортації 1951 року»**

«Boiky in Odessa region: consequent of deportation in 1951»

Виконав: студент денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Дубна Максим Миколайович

Керівник к.і.н., доц. Петрова Н.О. _____

Рецензент к.і.н. Ковальчук С.В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2020 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2020 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

(підпис)

Гребцова І.С.
(прізвище, ініціали)

Одеса – 2020

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. До питання щодо поняття депортацій, переселення та тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944 – 1951 роках	7
1.1. Джерела та публікації про події 1944-1951 рр. на Одещині	10
1.2. Нарис про Бойків та Бойківщину на теренах України	18
Розділ 2. Депортація 1951-го року	21
2.1. Початок переселення	22
2.2. З Устяново до Маринового	26
2.3. Проблеми адаптації переселенців	35
Висновки	39
Список джерел та літератури	43
Додатки	1

ВСТУП

Ни є любови биз муки

Ни є науки биз бука

Ни є газдісьтва биз втрати

Ни є байки биз правди

Бойківські приповідки

Актуальність теми полягає в тому, що у роботі розглянута тема так званої «Останньої депортації 1951-го року». Одного з останніх і найбільших мирних обмінів прикордонними ділянками території в історії Союзу Радянських Соціалістичних Республік з Польською Народною Республікою. Згідно з угодою складеною у Москві від 15 лютого 1951 року, де Народна Республіка Польща і СРСР обмінялись ділянками державних прикордонних територій рівною за площею по 480 км².

Розглядаючи тематику переселення, мені хотілося дослідити її, не як людині котра про неї почула або прочитала із різноманітних джерел, а як молодому студенту історичного (з 1 січня 2018 року – факультету історії та філософії). Де за сліпим рішенням політиків, тисячі сімей примусово змушені були покинути свої оселі і рідні землі. Землі – на котрих вони народилися, зростали, заводили сім'ї, землі – у котрій лежать їх пращури.

Серед таких сімей опинилася і моя родина, тому я знаю про переселення не лише з різних документів та книг, а почув про неї від своєї рідні, і ніби відчувши на собі події того лихоліття, я хочу розповісти про те переселення водночас зі спогадів своїх предків.

Мета і завдання. По-перше, визначити поняття «депортація» та «переселення» й на основі аналізу запропонувати дефініцію радянсько-польської «Акції – 1951 р.».

По-друге, на основі доступних джерел та матеріалів про події 1951 року простежити процес переселення (депортації) та деякі аспекти адаптації людей,

які покинули назавжди свої споконвічні рідні землі на Бойківщині і оселитися на теренах Одеського регіону.

Для досягнення мети необхідно виконання **наступних завдань:**

- Проаналізувати доступні джерела та дослідження науковців з питань переселення(депортації) на Одещину.
- Провести етнографічні дослідження з метою збору спогадів про переселення.
- Описати події переселення 1951-го року від с. Устянове до с. Маринове що на Одещині.
- Проаналізувати поняття: «депортація» та «переселення» й визначити до якого з них відносити події 1951р.
- Зробити невеликий нарис про народ бойків та Бойківщину.
- Зробити спробу реконструювати процес прибуття переселенців у с. Маринове, Березівського району, Одеської області.
- Відстежити їх інтеграцію у нове середовище Одеського степового села (колишньої німецької колонії Нейфрейденталь).
- Проаналізувати форми збереження культурної самобутності та етнічної самоідентифікації (опираючись на дані отримані у моєї родини та сімей переселенців).

Об'єктом мого дослідження є власне депортація 1951-го р., а також частина краю Бойківщини, а саме Нижньо-Устрівський район (с. Устянове), колишньої Дрогобицької області та село Маринове у Березівському районі, Одеської області де опинилися переселенці.

Предметом дослідження є бойки – переселенці, та родина моїх предків з с. Устянове.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з початку депортації 1951 рік – по сьогодні.

Територіальні межі окреслюємо частиною Бойківщини, а саме с. Устянове, Нижньо-Устрівського району, колишньої Дрогобицької області, який належав Польщі та село Маринове у Березівському районі, Одеської області де опинилися переселенці у кількості 159 сімей.

Методи дослідження:

У праці було використано **історичний** метод, який базувався здебільшого на вивченні письмових джерел, **історико-порівняльний** та **метод структурного аналізу**, та **соціологічний, усного опитування, інтерв'ю** котрий складався з сукупності дослідницьких методів, технічних прийомів та засобів отримання та аналізу інформації, у яких також було використано опитування членів моєї родини та самих переселенців і їх нащадків.

Структура роботи складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел та літератури з додатками.

У Вступі зазначається актуальність теми, мети і завдань з поставленими питаннями до роботи, вказано об'єкт та предмет дослідження, їх хронологічні й територіальні рамки, вказані методи дослідження. Зроблено спробу охарактеризувати архівні джерела, деякі з яких вперше введені до наукового обігу автором дослідження та проведено аналіз наукової літератури.

Перший розділ присвячено висвітленню аспектів подій вигнання українського населення з прикордонних територій між Польщею та СРСР у 1944-1951 роках, визначенню понять: «депортація» та «переселення», охарактеризовано субетнос бойків та процес їх переселення з території яка відійшла до Польщі. Та розглянуті праці сучасних дослідників подій 1951 р., як Одеського регіону, так й України в цілому.

У другому розділі йде мова власне про саму акцію 1951 року, про прибуття бойків – переселенців з с. Устяново, Нижньо-Устрівського району, колишньої Дрогобицької області до с. Маринове, що на Одещині. Розглядаються проблеми їх розміщення, адаптації до нового місця, збереження

їх культурної неповторності та етнічної тотожності до бойківської приналежності.

У Висновках зроблено спробу підвести підсумки даної наукової праці. Визначити які саме наслідки мали вищеописані події, як для субетносу бойків, так й для України взагалі.

Додатки доповнюють текстову частину роботи та представлені у вигляді фотокопій документів та фото з особистого та родинного архіву автора наукової роботи.

Деякі аспекти дипломної роботи були оприлюднені у низці доповідей на Міжнародних конференціях та Щорічних конференціях ОНУ та у чотирьох публікаціях, присвячених проблемам появи бойків на Одещині [17], окремими аспектам сімейної історії на фоні степового села [18] та щодо сучасних досліджень бойків – переселенців на Одещині [19], *Boyko immigrants from Marinovo (from a family history) // Studium revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie. The Journal of BA, MA and PhD Students in History. Volume X / 2017. – Supplement 1: Geopolitics, History and Population in Eastern Europe. New research directions in Humanities and Political Sciences. – С. 85-92 [20].*

ВИСНОВКИ

Отже, на долю жителів «Бойківщини», котрі були депортовані на територію одеського регіону, а це здебільшого мешканці Нижньо-Устрицького району, колишньої Дрогобицької області, у 1951 році випали тяжкі випробування. Депортація та слідує за нею примусове переселення, це завжди важко, люди змушені були покинути свої домівки та рідні землі, на яких вони народжувались і зростали, одружувались, заводили дітей, терени на яких поховані їх пращури.

Я поставив перед собою мету описати в послідовному порядку шлях становлення бойків – переселенців на теренах Одеського регіону. Об'єктом мого дослідження стали переселенці с. Маринове, Березівського району, Одеської області, котрі прибули з с. Устянове. Які від початку акції, під час якої за 116 днів від відправки першого ешелону 13 червня і до останнього 16 жовтня 1951 р. було змінено життя тисяч людей. Серед котрих була й моя сім'я. Тому про Депортацію я знаю не лише з книг, а й з розповіді своїх родичів.

Слухаючи розповіді старшого покоління, до мене дійшло розуміння того, що разом з роками відходять у небуття і традиційний устрій життя переселенців й особливості говірки, які зараз дуже хочеться зберегти. В загалом в Одеську область у 20 сіл було розміщено 10283 осіб населення, або 1933 родини у 18 колгоспів, 159 з котрих потрапили до с. Маринове. По прибуттю лише у одиниць з'явилося житло, не вистачало їжі, одягу, палива для хат взимку, тощо. З зелених гір, де ліси, родючі річки, прохолода, чиста вода, народ потрапив у степ, з нестерпною спекою, з великого і заможного Устяново до зруйнованого репресіями, голодом і війною села. Попри заборону на виїзд через такі тяжкі умови життя багато хто просто вимушений був тікати а центрально – західні регіони УРСР.

Та не зважаючи на це і в таких тяжких умовах переселенці не чинили значного супротиву владі, а навпаки змирилися з долею і почали відбудовувати

колгоспи й села, відбудовувати регіон. Потім поріднитися з місцевими, стати родичами. Але сьогодні у селі залишилося дуже мало переселенців, а з кожним роком стає ще менше. А молоде покоління здебільшого просто не знає, що вони є українцями – бойками, а про культуру, звичаї та мову своїх предків зовсім не знають. Попри всі труднощі і заборони переселенці змогли зберегти свою культурну ідентичність. Вони ходили до церкви, відзначали календарно – обрядові свята, виховували дітей за традиціями своїх дідів та бабусь.

Тобто інтеграція переселенців в нове локалізоване середовище с. Маринове, Березівського району, Одеської області відбувалася поступово, шляхом надбання достатку й добробуту. Під впливом років, освоєння нової землі, нажитого майна, шляхом швидкої адаптації нового покоління.

Під час депортації українців у найбрутальніший спосіб порушувалися основоположні права людини та права національної спільноти, тому ця сторінка історії є величезною втратою та трагедією України. Депортації корінного етносу є найважчою формою політичних репресій, яка за своєю суттю і характером здійснення може прирівнюватися до етноциду.

Я вже не належу до носіїв бойківської говірки, та культури. Причиною цього є процеси інтеграції та подальшої русифікації населення переселенців у нове середовище, одразу ж по прибуттю до Одеської області.

Висвітлення матеріалів про події 1951 року стало необхідним для укріплення держави, захисту українців, її нинішніх громадян, задля побудови гідних сучасних і європейських взаємин між Україною і Польщею, задля зміцнення партнерства в демократичній Європі на основі Європейських цінностей.

Тому нашою кінцевою вимогою сьогодні депортовані українці-бойки та сотні-тисяч їх нащадків в Україні та у світі вважають, що настав час дати суспільно-історичну та політико-правову оцінку документам, процесам і наслідкам тотального примусового виселення українців у 1944-1951 рр. з їхніх етнічних земель. Бо Українська держава – це єдина держава, яка може і мусить

захищати українців і засуджувати злочини спричинені проти українців. Потрібна лише добра воля для реалізації ідеалів правди і справедливості, які є метою кожної цивілізованої держави.

За роки незалежності громадські організації, які об'єднують депортованих українців («Лемківщина, «Надсяння», «Закерзоння», «Бойківщина» та інші), неодноразово зверталися до президентів України, Верховної ради України, Кабінету Міністрів України із зверненням про вирішення на законодавчому рівні питання про засудження злочину тотального примусового виселення етнічних українців з їх рідних земель у Польщі та відновлення їх прав. І нарешті у 2019 році був прийнятий законопроект про визнання депортації автохтонних українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944-1951 рр. Цей документ є тріумфом нашого народу над історичною справедливістю. Маю надію що цей документ покладе поштовх до відродження українських субетносів.

Минають роки, багато що змінюється, забуваються старі образи. Та те що трапилося 1951-го року слід пам'ятати за для того, щоб не повторювати того жахливого процесу депортації. Через котре субетнічна культура втратила значну частину своєї етнічної спільноти. За оцінками деяких дослідників чисельність бойків сягає 400, 500 тисяч осіб. Проте під час Всеукраїнського перепису населення 2001 року бойківську ідентичність проголосила 131 особа. З них: 71 мешканець Івано-Франківщини, 25 закарпатців, 22 мешканця Львівщини, 3 бойків з Києва та один з Одеси. За статтю 59 жінок та 72 чоловіки. Всього-на-всього 14 осіб визнали бойківську говірку рідною мовою. З них 76 мешкають в містах і говірку визнали рідною мовою 12, а 55 – сільських мешканців – говірку визнали лише двоє.

Значною мірою виною цьому є переселення з терен західної України у 40-х рр. та депортація 1951 року. Котрі відбувалися у чотири вищеописані етапи. Особливості останньої полягають в тому що: виселялись всі не зважаючи на національну приналежність без винятку, були позбавлені права вільно обирати

собі місце майбутнього мешкання, планове переселення проводилося без урахування думки населення, значну частину якого і поселили у південні регіони.

Саме через провину радянської влади, Сталіна та його поплічників, найбільший та водночас, з іронією, най невідоміший український субетнос «бойків» занепадає. Тому слід пам'ятати що Україна, це багатонаціональна та субетнічна держава, ми повинні пам'ятати хто ми є, та звідки пішли наші предки. Тому пам'ятаймо: «не буде бойків – не буде й України».

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Державний архів Львівської області. Ф. Р. – 3229. Оп.72. Спр.172. Арк.306, Спр.50. Арк. 156 – 158.
2. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 856. Оп.6. Спр.148. Арк.107.
3. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 6271. Оп.1. Спр. 15. Арк.169.
4. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 8233. Оп.1. Спр.44. Арк.9 зв.
5. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 8233. Оп.1. Спр.60. Арк.47.
6. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 8233. Оп.1. Спр.191. Фото 1.
7. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 8233. Оп.1. Спр.210. Фото 1.
8. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 8233. Оп.1. Спр.211. Фото 1.
9. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 8233. Оп.1. Спр.213. Фото 1.
10. Державний архів Одеської області. Ф. Р – 8233. Оп.1. Спр.215. Фото 1.
11. Газета «Степовий маяк» № 54, від 27 червня 2015 року.
12. Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12> (дата звернення: 02.05.2020).
13. Кислий Василь. Переселенсько-депортаційні процеси 1944-1946 років у Надсянні. Архівна Статистика. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26389/28Kyslyyy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.05.2020).
14. Постанова Верховної ради України «Про відзначення на державному рівні 75-х роковин початку депортації автохтонних українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944-1951 рр.». Офіційний веб портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64438 (дата звернення: 02.05.2020).
15. Респондент – Дубна Любомир Михайлович 1947 р.н. м. Одеса. Переселенець.

Література

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 2-ге вид. 926 с.
17. Дубна Максим. А звідки бойки на Одещині? *Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмищини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944-1951 рр.*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 7 вересня 2018. Львів, 2018. С. 304-316.
18. Дубна М. М. Сімейна історія на фоні степового села. *Матеріали 74-ї звітної студентської конференції ОНУ імені І. І. Мечникова. Секція: історичні науки.* 26-27 квітня 2018 р. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. С. 43-47.
19. Дубна М. М. Сучасні дослідження Бойків – переселенців на Одещині. *Матеріали 73-ї звітної студентської наукової конференції ОНУ імені І.І. Мечникова. Секція: історичні науки.* Одеса, 25-27 квітня 2017 р. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. С.69-75.
20. Maxim DUBNA. Бойки-переселенцы с. Мариново (из истории одной семьи) Boyko immigrants from Marinovo (from a family history). *Studium revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie. The Journal of BA, MA and PhD Students in History. Volume X / 2017. – Supplement 1: Geopolitics, History and Population in Eastern Europe. New research directions in Humanities and Political Sciences.* С. 85-92.
21. Герчанівська П. Е. Самоідентифікація людини у сучасних соціокультурних реаліях. *Культура народів Причорномор'я.* Одеса, 2013. № 263. С. 116-119.
22. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2004. 688 с.
23. Кляшторна Н. О. Акція-51. Останні свідки. Вінниця: ДП «ДФК», 2006. 231 с.

24. Кляшторна Н. О. Байка про бойка. Київ: Золоте серце, 2010. 47 с.
25. Кушнір В. Г. Проблеми адаптації депортованих українців на Одещині. *Записки історичного факультету*. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2014. Вип.25. С. 85 – 97.
26. Ніточко І. І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року. Одеса: Прескур'єр, 2011. 239 с.
27. Ніточко І. І. 116 днів. Історія останньої депортації. Одеса: Прескур'єр, 2016. 300 с.
28. Петрова Н. О., Ковальчук С. В. Українці – переселенці на Одещині в 1944 – 1946 роках (за матеріалами Державного архіву Одеської області). *Записки історичного факультету*. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2016. Вип.27. С. 155 – 165.
29. Тетяна Пронь. Переселення Українського населення з Польщі в Одеську область та його інтеграція в локальне середовище краю (1944-1946 рр.). *Краєзнавство*. 2012. Вип. 1. С. 150-157.